

TASAVVUF SOHBETLERİ DİZİSİ 23

ÂŞIKLAR TABÎBİ

-AZİZ MAHMÛD HÛDÂYÎ HZ.-

HASAN KÂMİL YILMAZ

SÖYLEŞİ: SADIK YALSIZUÇANLAR

EUFİ
KİTAP

İÇİNDEKİLER

- 7 Önsöz / Aşk Bahçesinin Bülbülü: Aziz Mahmûd Hüdâyî
- 11 Birinci Bölüm / Hakk'a Ulaşan Gönül Yolculuğu: Tasavvuf**
- 17 Eskiden Tasavvufun Adı Yoktu, Hakikati Vardı; Şimdi ise Hakikati Yok, Adı Var
- 21 Tasavvuf, Asıl Kaynağı Bulma Çabasıdır
- 27 Zikir, Cenab-ı Hakk'a Verilen Sözü Hatırlamaktır
- 31 Tasavvuf, Özü Bulma Çabasıdır
- 35 Tasavvuf, Kitaplardan Öğrenilen Bir İlim Değildir
- 39 Tasavvuf, Kur'an Hazinesindeki İncileri Keşfetmektir
- 44 Toprakların Fethinden Önce, Gönüllerin Fethi Başlıyor
- 51 İkinci Bölüm / Bir Gönül Eri: Aziz Mahmûd Hüdâyî**
- 67 Sultanların Manevi Rehberi: Aziz Mahmûd Hüdâyî
- 84 Gönül İkliminin Zâhir Olan Sırları
- 92 Hüdâyî Hazretlerinin Asıl Şöhretini Sağlayan Onun Tasavvufî Şahsiyetidir
- 102 Hem Gönüllere Ulaşan, Hem de Kâğıtlarda İz Bırakan Bir İrfan Birikimi
- 121 Üçüncü Bölüm / Aziz Mahmûd Hüdâyî'nin İrfan ve Muhabbet Tariki: Celvetiye Tarikatı**
- 137 Dergâhlar, Bir Eğitim ve Terbiye Merkezidir

Birinci Bölüm
Hakk'a Ulaşan Gönül Yolculuğu: Tasavvuf

*Bulmak ister isen eğer Hüdâyî
Ehl-i tevhîde hizmet et Hüdâyî
Yola çeken odur bay u gedâyî
Hakk'a tevhîd ile ermiş erenler*

Hüdâyî hazretleri bir asra yaklaşan ömrünü tasavvuf yolunda harcamış, gerek eserleri ve sohbetleriyle gerekse irşad, vaaz ve nasihatlarıyla gönülleri doyurmuştur. Onun yaşadığı devir, tekke-medrese mücadelesinin alevlenmesine tekaddüm eden yıllardır. Sultan ve ümera arasında yavaş yavaş azalmaya başlayan tarikat nüfuzu, Aziz Mahmûd Hüdâyî'nin şahsında birdenbire bir tırmanış göstermiştir. Hazretin bu hizmetlerinin ardındaki temel dinamiği daha iyi anlayabilmek için, öncelikle tasavvufun tanımından başlamak istiyoruz hocam. Bir kavram olarak tasavvuf, bugüne kadar kendisine yüklenilen anlamlar itibarıyla nasıl tarif edilebilir? Biraz semantiğine, epistemolojisine ve tarihsel süreç içerisinde yüklendiği anlamlara bakacak olursak tasavvuf dendiğinde ne anlamamız gerekiyor?

Bismillahirrahmanirrahim ve bihi nestaîn...

Tasavvuf denince bugün İslami hayatın ruhi boyutu ya da mistik tarafı olarak ifade edebileceğimiz bir anlam akla geliyor. Ancak tarihi süreç içerisinde tasavvuf, ne tür anlamlar kazanmış, ne tür anlamlardan geçerek bugüne gelmiş, niye tasavvuf kelimesi üzerinde karar

kılınmış, onun muhtevası ve bize çağrıştırdığı anlamlar nelerdir... diye düşünürsek daha derin bilgiler karşımıza çıkar.

Kur'ân'da tezkiye, hadislerde ihsan kelimesiyle ifadesini bulan, Asr-ı Saadet'te zühd olarak yaşanan tasavvuf cereyanının, H. VI. /M. XII. asırdan itibaren tarikatlar şeklinde teşkilatlanarak İslam memleketlerinin her tarafına yayılmaya başladığı görülmektedir. Tarihi süreç içerisinde tasavvuf kelimesi, köken olarak muhtelif iştikaklar göstermiştir. Kelimenin Ashab-ı Suffe'nin "suffesi"nden, "safa" ve "saffet" kelimelerinden, "sûf" kökünden ya da "benu's-sûfe" den yani Mekke-yi Mükerreme'ye Harem-i Şerif'e hizmet eden bir aileden geldiğini söyleyenler var. Bir bitkinin adı olan "sufâne" kökünden geldiği şeklindeki yorumları da eklersek kelimenin kökeni ile ilgili sekiz dokuz tane alternatif rivayet vardır. Ancak en çok kabul edilen ve manasıyla da en uygun olan açıklama sûf kökünden geldiğiyle ilgili olandır. Yün, yünlü manasına gelen ve daha çok kendisini Allah'a vermiş zahit ve kılık kıyafetle meşgul olmayan insanların yünlü aba giymelerine istinaden, tasavvuf kelimesinin kökünün sûf olduğu söylenir.

Mesela Abdal Musa menakıblarında geçen, Abdal Musa'nın Kaygusuz Abdal'a derviş postuna oturtmadan önce yani intisabı esnasında, çıplak teni üzerinde keçi kılından yapılma sert bir aba giydirttiğine dair uygulamalar var.

Bunlar eskiden beri var hatta menkıbelerde Cafer-i Sadık hazretlerinin de atlas ipekli giysinın altında, bir keçi kılından yapılma fanilasının bulunduğu nakledilir. Hatta Atlas kaftanı açılıp fanılası görününce halktan insanların, "Üstad, sırtınızda çok şık, zarif bir atlas ipekten kaftan var. Bu içinizdeki ne?" diye sordukları onun da, "Bu üstümdeki halk için, bu da Hak için!" dediği nakledilir. Bu, şu anlama gelir: İnsanlar zâhire rağbet ediyorlar, dolayısıyla onlara hoş görünmesi bakımından böyle bir dış giysi giymek gereklidir ancak gönlümüzü dünyaya kaptırmamak için de böyle bir iç giysisi

giyiyoruz. Hatta Sultan Ahmet Han'ın böyle bir iç çamaşırı giydiğini Bandırmalı Ali Ağabey'den duymuştum.

Tatlıcı Ali Efendi?

Evet, Bandırmalı Ali Ağabey de Topkapı Sarayı müdüründen dinlemiş. Sanırım 60'lı-70'li yıllardaki müdürlerinden birisi. Malum padişah kisvelerini teşhire koyuyorlar, zaman zaman da değiştiriyorlar. Bu kisvelerin üzerinde hangi padişaha ait olduğuna dair yazılar var. IV. Murat'ın kaftanı, kavuğu vs. arasında Sultan Ahmet Han'ın kılımsı bir iç çamaşırını görüyorlar. Kıldan ya da tüyden yapılmış bu çamaşırı, üzerine I. Ahmet Han'ın iç gömleği diye yazarak teşhire koyuyorlar. O gece Sultan Ahmet Han, Topkapı Sarayı müdürünün rüyasına giriyor ve diyor ki: "Bizim ailemizden bile gizlediğimiz iç çamaşırımızı sen ne hakla teşhire koyuyorsun?"

Sultan I. Ahmet'in Aziz Mahmûd Hüdâyî hazretleri ile de yakın bir ilişkisi var değil mi?

Evet, Aziz Mahmûd Hüdâyî hazretleri ile Sultan I. Ahmet'in çok yakın bir ilişkisi var. Tasavvufun anlamına dönersek... Yünlü giyme geleneği, daha eskilerden beri biraz zahitlik alameti ya da dünyaya boş vermiş insanların kıyafeti olduğu için tasavvufa böyle bir anlam yüklerler. Mesela Hasan Basri tarafından söylenen, "Ben Bedr'e katılmış 70 kadar sahabe gördüm. Hepsinin libasları sûftu yani yünlüydü." şeklindeki rivayetler dikkat çekicidir. Efendimiz'in de yünlü abadan elbise giydiği, bunu üzerinde zaman zaman bulundurduğu, bununla merkebe bindiği muhtelif rivayetlerde geçmektedir. Dolayısıyla bu sûf kökü, giysi manasına gelmektedir çünkü gelenekte insanların giydikleri ile isimlendirilmesi geleneği vardır. Havari için de aynı şeyi söylerler. Havari, beyaz giydiği için de beyaza mensup olan demektir. Sufinin de yünlü giyen manasına istinaden sûf kökünden geldiği söyleniyor. "Sûf" en yaygın olanı ama "Suffa kökü de çok abes değil ancak orada biraz zorlama var çünkü o zaman "Tasaffuf" olması lazım. Tabi bunun sonradan vav'a nakledildiği de söyleniyor. Saffet kökünü de aynı şekilde yorumluyorlar.

Tasavvufun, gönlün arınması, nefsin tezkiyesi gibi anlamları var sanırım.

Evet, bundan dolayı saffet kökünden gelmiş olma ihtimali üzerinde de duruluyor, o da yine kelimenin iştikakı bakımından bir yer değiştirmeye vabeste bir hadise. “Savf” kelimesi, “yüz çevirmek, yüzünü başka tarafa çevirmek” manasındadır. Tasavvuf da dünyaya yüz çevirmek manasında olduğu için kelimenin kökünün oradan geldiği de söylenebilir. Ancak en çok kabul gören açıklama “sûf” kökünden gelmiş olması ihtimalidir. Çünkü sûfiler, daha doğrusu zahitler başlangıçta hep bu libası giyinmişler. Kuşeyrî, “Sünni zahitler bir süre sonra sufi diye anılır oldular. Yünlü libas giymelerinden dolayı onlara sufi denmeye başlandı.” diyor. Yani zahitlik ortak bir payda. Haricilerde de, Şiilerde de Sünnilerde de, hepsinde zahidlik var, ama Sünni zahidler bir süre sonra Sufi libası giymeye başladılar. İşte ilk sufiler olarak Ebu Haşim Sufi ve Câbir ibn-i Hayyan es-Sufi’den bahsedilir. Bu ikisinin vefatları Hicri 150 senesindedir. Aşağı yukarı Peygamberimizden bir buçuk asır sonra yaşadıkları var sayılırsa, o kelimenin o sufi köküyle irtibatlandırılarak ortaya çıktığı düşünülebilir. Bu açıklama bana daha uygun gelmektedir.

Eskiden Tasavvufun Adı Yoktu, Hakikati Vardı; Şimdi ise Hakikati Yok, Adı Var

Bir hocamız, “Tasavvuf, Hz. Âdem ile başlamıştır.” demişti. “Kur’an ve Sünnete Göre Tasavvuf” başlıkları altında Süleyman Ateş ve Yaşar Nuri gibi bazı hocalarımızdan dinlediğimiz ve kitaplardan da görebildiğimiz kadarı ile de tasavvuf kaynağını Kur’an’dan veya hadisten alan hatta insanda bulan bir kavram.

Kesinlikle, tasavvuf kaynağını insanda bulan bir kavram. Her insanın manevi bir yönelişi, duygusal bir tarafı vardır. İç hayatı var ve o iç hayatı, duygusal yönelişi, bir başka deyişle mistik tarafı doyurulmaya muhtaç, oraya mutlaka bir şey vermeniz gerekiyor. O yüzden dinlerin her daim o mistik tarafı olagelmıştır. İlahi dinlerde hatta beşeri dinlerde bile bu tür mistik yönelişler hep olmuştur. O yüzden tasavvuf veya mistizm hangisinden alınmadır: Eski Yunan’dan mı, Hint’ten mi, Roma’dan mı, Fars kültüründen mi, Yahudilikten mi diye sormak ve bunlarla uğraşmak bana göre abestir çünkü bunların hepsi insan unsurundan doğmaktadır. İnsanoğlunun, ister Mısır’da, Roma’da, isterse Hint’te olsun, böyle bir yönelişinin olması ve onu doyurmak istediği için de ilahi dinlerden ya da başka sistemlerden bir takım argümanlar kullanması gayet doğal bir şeydir. Esas olan

insanın yöneliştir yani insanın bu tür mistik, ruhani, manevi tarafa olan ilgisidir ve bu fitri olguya Hamidullah Bey de çok vurgu yapar. Bildiğiniz üzere dinin fıkhi yani hukuki boyutunun, insanları etkilemek için yeterli olmadığını, o mistik ve tasavvufi tarafın olmazsa olmaz olduğunu ve dinin tebliğ ve davet boyutunda, bunun daha etkin ve müessir bir yöntem olduğunu uzun uzun anlatmaktadır.

Seyyid Hüseyin Nasr da: “Tasavvuf, dinin batınî boyutudur.” diyor. Bir başka ifadeyle tasavvuf: “La mevcude illa hu ya da la meşhude illa hu (Hakk’tan ayan, gayrı bir şey yok) bağlamında, aslında La İlahe İllallah’ın batını okumasıdır.” diyor.

Çok doğru. İnsanların o yüce kudret karşısında boyun eğme istidadı fitratlarında var. Rum Suresi 30. ayette geçen “Allah’ın insanları üzerinde yarattığı fitrat...”, buyrulduğu gibi ne kadar salimse, ne kadar az bozulmuşsa, ilahi olana doğru daha çok meylediyor ama birtakım kültürlerle ve etkenlerle tahrip olmuş veya yara almışsa putperestliğe ya da başka şeylere meyledebiliyor. Ancak, bunu vurgulamakta fayda var, selim bir fitratsa ilahi olana mutlaka yöneliyor. Bir bakıma o mistik taraf, o fitratın içerisinde belli oranda hep varolagelmiştir. İslam’da da, Hz. Peygamber’in hayatında da kelime olarak tasavvuf kelimesi yok ama Cüneyd-i Bağdadi’ye izafe edilen bir söz var: “Tasavvuf, kelime olarak belki üçüncü dördüncü asırda ortaya çıkmıştır ancak adı konduktan sonra kaybolan, adı konmadan önce de Asr-ı Saadet’te zaten fiilen var olan bir olgudur. Adı konmadan var ama adı konduktan sonra İslam toplumunda kayboldu!”

Şimdi isim var müsemma yok; o zaman isim yoktu müsemma vardı.

Aynen, bu manada söylenmiş bir sözdür. Çok gerçekçi bir tespittir bence.

Malumunuz Hz. Cüneyd Bağdadi’nin birçok tasavvuf tarifi var ancak içlerinden biri çok çarpıcı. Tasavvuf için, “Hâdis olanın

kadim olana bitişmesi, bitıştırılmasıdır.” diyor. Yani muhdes olanın, sonradan olanın, yaratılmış olanın, öncesiz olana tevhid edilmesi, onunla birleştirilmesi...

Evet, sonradan gerçekleşenin öncesine vasledilmesi, ona bağlanması vurgusu hakikaten doğru. Çünkü bizim sonradan gördüklerimizi öncekilerden ayırmış gibi düşünmek mümkün değil.

Hatta “bişnev”in be’sinin de “vasl” işlevi gördüğünü İsmail Hakkı Bursevi hazretleri *Rub’ul Mesnevi*’de söyler.

Evet, bu da doğru bir tespittir.

Hâdis olan kadîm olana bitıştırilir. Aziz Mahmûd Hüdâyî hazretleri: “Neyleyim dünyayı? Bana Allah’ım gerek!” buyurmuşlar. Yüz çevirmenin çok güzel bir ifadesi de, “Bana seni gerek seni...”

Kesinlikle, bir bakıma Aziz Mahmûd Hüdâyî hazretleri, Yunus’un, “Bana seni gerek seni...” ilahisine bir nazire yazmış: “Neyleyim dünyayı, bana Allah’ım gerek/ Gerekmez masıvayı, bana Allahım gerek.” şeklindeki ifadeleriyle esas gayenin, amacın Allahu Teala’nın zati sıfatları ve rızası olduğunu ve asıl yönelişin Allah’a olduğunu, bunun dışındaki herşeyin boş olduğunu ifade eden güzel bir anlatım. Dolayısıyla tasavvufu bu bağlamda ve manada Hz. Peygamber’in hayatında, uygulamalarında aramak gerekir. Efendimizin ibadet hayatına baktığımız zaman, onun hem peygamber olarak hem insan olarak yaşadığı hayatta, hem de dünyaya bakışında ayrı ayrı ruhani taraflar görüyoruz. Mesela, onun Allah ile olan ilişkilerinde ve ibadetlerinde hakikaten ruhani bir derinlik var. Kıldığı namazında, teveccühünde, zekat verirken, infak ederken duyduğu heyecanın coşkusunda... Gece namazı kılarken ayakları şişinceye kadar ayakta durmasında ya da gece namazını kıldığı zamanlardaki hâlinde ayrı bir derinlik var. Abdullah ibn’ül Abbas bu hâli şöyle rivayet eder: “Secdeye vardığı zaman o kadar uzun dururdu ki ben kalkmayacak zannedirdim ya da rükuya vardığı zaman o kadar uzun süre beklerdi ki ben doğrulmayacak zannedirdim.” Dışarıdan

baktığımız zaman Efendimizin ibadetlerinde ayrı bir boyut var. Kur'an-ı Kerim'i okurken veya dinlerken de Hz. Peygamberin ruhi derinlikler yaşadığını görüyoruz. Mesela, azap ayetlerine gelince yüzünde hüznün, müjde ayetlerine geldiğinde ise tebessüm oluşuyor. Hatta başkası okurken dinlediği zaman da, yüzünde aynı dehti görüyoruz. Demem o ki, bunları duyduğumuzda Allah Resulü'nün kalbinin, ilahi mesajla her an bir buluşma yaşadığını hissediyoruz. Üstelik Ali İmran Suresi 159. ayette anlatıldığı gibi Efendimizin beşeri münasebetlerinde rahmet ve merhamet merkezli bir ruhaniyet tavrı var: "Ey Muhammed! Sen Allah'ın rahmeti sayesinde onlara karşı yumuşak davrandın. Sen katı ve acımasız olsaydın hiç şüphesiz etrafından dağılır giderlerdi." Efendimizin herkese karşı rahim, şefkatli olan, onlara acıyan ya da onları kuşatmaya çalışan ve "Bugün yetim başı okşadınız mı, bugün hasta ziyaretine gittiniz mi, bugün şunu yaptığınız mı?" diyerek toplumdaki kırık gönüllü insanları görmeye teşvik eden bir mesajı olduğunu görüyoruz. Dünyalık şeylere karşı Peygamberimizin bir zühd tavrı var. Dünyayı hiçbir zaman bir gaye olarak görmüyor. Sonuçta dünya, Allah'a kullukta bir vasıta. Zaten Kur'an-ı Kerim'de de, dünyanın ancak bir kıvam ve kıyam meselesi olduğuna vurgu yapılır. Mallarınız desteğinizdir, yardımcınızdır ancak gayeniz değildir, denir.

Tasavvuf, Asıl Kaynağı Bulma Çabasıdır

Peygamberimizin Hira'daki tecrübesini bir tür halvet tecrübesi olarak okuyabilir miyiz?

Tabii ki, aslında Peygamberimizin Hira tecrübesi gibi bir hazırlık süreci bütün peygamberlerde var. Musa (as) da, Kur'an-ı Kerim'de Araf Suresi 142. ayetinde: "Bana ibadet etmesi için Musa'ya otuz gece vade verdik ve ona on gece daha ilâve ettik; böylece Rabbinin tayin ettiği vakit kırk geceyi buldu." geçtiği şekliyle kırk günlük bir hazırlık süreci geçirmiştir. Musa (as)'ın Tur dağında geçirdiği bu kırk günlük süreci Efendimiz de Hira dağında altı ay kadar yaşamıştır. Bu bir bakıma insanın dış dünyanın avai ve alayıkından kopup iç dünyaya yönelmesi ile ilgili bir hazırlık safhasıdır. Ondan sonra da bu safha bitmiyor dikkat ederseniz. İlk inen Kur'an ayetlerinde Allahu Teala okumayı emrediyor. Orada okumaktan maksat kitap okumak değil tabii ki. Asıl kastedilen, gönül kitabını, kainat kitabını okumak yani insanın tezekkürünü, tefekkürünü, algı melekelerini çalıştırıp; kalbine, gönül kitabına yönelik bir hazırlık yapmasıdır. Ondan sonra inen Müzzemmil Suresi'nde de: "Gece biraz ilerleyince [namaz için] kalk; gece yarısı- biraz önce ya da sonra- ibadet et, zikret!" buyruluyor. O hazırlık süreci, yani kendini ve gönül dünyasını

besleme, manevi kaynaktan beslenme süreci, böylece devam ediyor. Altı aylık inziva, okumayı emreden ayetler, ondan sonra da, “Kalk ey yatağına bürünen! İnsanları uyarmaya, onları davet etmeye, Rabbinin yüceliğini anlatmaya başla.” (Müddessir/1-3) ayetleri ile o hazırlık safhasının nübüvvetten sonra da –ilâ-ahir devam ediyor ama- bir süre daha devam ettiğini görüyoruz. Ama ilk aşamalardaki yoğunluğun daha fazla olduğu anlaşılıyor. Dolayısıyla tasavvuftaki bu 40 ya da 1001 günlük gibi sürelerin hepsi, insanın fitratına, yani dışa dönük özelliğinin içe yönelmesine matuf bir hazırlık sürecidir. İnsan gözü ve kulağı ile sürekli dış dünya ile irtibatlıdır. Kalbimizin casusları, gözümüz ve kulağımız. Bunlara gelen ilk mesajlar kalbimizi bir şekilde o tarafa doğru meylettiriyor. Ama gözümüzü yumup kulağımızı da bir şekilde kapattığımızda içimize yönelme imkânımız oluyor. İç dünyamızda kopan fırtınaları ya da düşünce derinliğini daha kolay yakalama şansımız oluyor. Dolayısıyla, “Tasavvuf, insanın kendine yönelmesi” dir mealindeki hadiste de böyle bir vurgu var. En azından kelamı kibar diyelim: “Kim kırk gün ihlas ile Allah’a kulluk ederse, onun kalbinden diline hikmet pınarları akmaya başlar.” Yani o yoğunlaşma sonucunda insanda hikmetle ilgili yorumlar yapma, olayların arka planını okuma (hikmeti öyle düşünürsek) gibi bir hikmet söylemi oluşur. Dolayısıyla tasavvufun uygulamalarına yönelik, Kuran’da, sünnette, daha önceki dini kültürlerde, hepsinde benzer mesajlar var. Bu tabii insan olgusunun olmazsa olmazı ile ilgili bir gerçek. Dolayısıyla, tasavvuf kelimesinin hem suffe kökü ile olan irtibatında, hem saffet ve suhuf ile olan alakasında, hatta Sofya (hikmetle) ile olan alakasında, hem de Yunan felsefesinde, o esas hikmetin oluşmasında riyazat şartı var. Riyazat olmadan hikmet hakkında konuşmak, hikmeti algılamak mümkün değil. Yalın akıl ile düşünmüyor, o filozoflar ve hakimler. Bir inziva, bir tefekkür, bir riyazat tarafı, mağarada ya da bilmem nerede çile çekmek var. O çileden sonra da artık hikmetle konuşmaya başlıyor insanlar. Dolayısıyla bu açıdan baktığımızda, tasavvufun arka planındaki bu tecrübeler, insanın şahsi veya manevi tecrübeleri, sonuçta insanın aradığı hakikate, içinde olduğu gerçeğe vuslatını sağlamış oluyor.

Yani, “Ben size kendi ruhumdan üfledim.” (Hicr/29) ayeti Allah’tan ayrı ve müstakil varlıklar olduğunu düşünen insanogluna, asıl varlık kaynağının Allah olduğunu hatırlatıyor.

Aziz Mahmûd Hüdâyî hazretlerinin *Hülasat’ül Ahbar*’ında, Hz. Muhammed (sav)’in *Zuhuru* adıyla dilimizde yayınlanan kitapta, bazı temel kavramlar var. Kitapta âlemin zuhuru, Âdem’in zuhuru ve Hz. Muhammed’in zuhuru iç içe geçmiş olarak anlatılıyor. Demek ki, âlemin kalbi Âdem, Âdem’in kalbi de kâmil insandır. Kâmil insan Muhammedî olandır. Meratib-i vücutta, zerreden Muhammediliğe doğru bir meratip, bir tekamül vardır. Bu tekamül de aslında seyr u sülukun, manevi arınmanın ve yolculuğun, insanın gönlünde, nefsinde ve âlemde Hakk’ı tam kemali ile idrakin ve dolayısıyla vahdete ulaşmanın bir yolu yordamı olarak öngörülüyor. Bir anlamda Âdem-i Hakiki’nin kurulmasına, inşasına ve eğitimi sürecine mecazen bakılabilir mi diye sormak istiyorum.

Tasavvufi genel kabulde insan-ı kâmil, Hz. Muhammed (sav)’dir ve onun ruhu ilk yaratılandır. Bahsettiğiniz oluşumdan sonra Hz. Âdem’in gelişi, yaratılışı ve insan neslinin devam etmesi diğer peygamberlerin gelişi ve nihayet Hz. Muhammed Mustafa’nın gelişi gerçekleşmiştir. Bu dünyaya gelişi, zuhuru, bedenlenmesi itibarı ile en son olması bakımından, insan-ı kâmil olarak Efendimiz (sav) zuhura gelmektedir. Dolayısıyla geçmiş peygamberlerin vasıflarında zaten Cenab-ı Hakk’ın tüm Kemal, Cemal ve Celal sıfatlarını taşıyan özellikler görülür. Bununla ilgili atıflar *Mevlid-i Nebi*’de de *Hülasatu’l-Ahbar*’da da var. İbni Arabî hazretlerinden bazı alıntılarla Hüdâyî hazretleri de Hz. Peygamberin bu varlık âlemindeki kemâlini uzun uzun bunu anlatmış.

Varlık ağacının meyvesi insan-ı kâmidir, insan-ı hakikidir.

Evet, yani Hz. Muhammed (sav)’dir. Ondan sonra gelenler de niyabeten o makamın sahipleridir ama esas o makamın sahibi Hz. Muhammed (sav)’dir.

Onun en güzel örneği Hz. Muhammed (sav)'dir ve güzel ahlâk onunla tamamlanmıştır, o âlemlere rahmet olmak üzere gelmiştir.

“Allah ve melekleri Peygamber’e salat u selam ediyorlar. Ey müminler! Siz de ona salevat getirin ve tam bir teslimiyetle selam verin” (Ahzab/56). Bu ayet onun teklîğini ve keremini ifade ediyor. Allah ve melekleri de ona kerem ediyorlar, onu tekrim ediyorlar. Dolayısıyla Efendimizin şanını yücelttikleri için onun değeri burada ortaya çıkmış oluyor. Bazı müfessirler o ayet-i kerimeyi gerçi biraz farklı yorumluyorlar. Diyolar ki bu ayet-i kerimede Allahu Teala peygamberini özleyen ümmetine, ona hasret çeken ümmetine vuslat adresi gösteriyor. Ben peygamberime yetişemedim, onu göremedim, vasıl olamadım diyenlere Allah: “Evet siz dünyada iken, dünyevi libasında iken ona vasıl olamadınız ama siz ona salat selam getirerek onunla vuslatı gerçekleştirmiş olursunuz.” buyuruyor. Peygamberimiz: “Siz bana salat u selam getirdiğinizde bana ruh iade edilir, ben sizin salat u selamlarınıza mukabele ederim.” buyuruyor dolayısıyla, bu ayetin muhatabı olan bizler Efendimiz ile hasretten sonra vuslatı yaşamış oluyoruz. Benim gönlüme öyle doğuyor.

“Eğer Allah’ı seviyorsanız, bana tabi olun ki Allah da sizi sevsin ve günahlarınızı bağışlasın” (Âl-i İmran/31) ayeti de var.

Allahu Teala kendi sevgisini peygamberin sevgisi ile buluşturarak kemâle erdiliyor. Gerçek Allah sevgisinde kemâl, bir rol model olarak Efendimizdir. Ona tabi olduğumuz kadar, Allah’a olan sevgimizi izhar etmiş ve bunu davranışa dönüştürmüş oluruz. Allah nezdinde makbul olan şey ameldir, eylemdir. Evet, niyet de önemlidir ama asıl önemli olan niyetlerin davranışlara dönüşmüş olmasıdır. Hz Paygamber (sav) dir hadis-i şeriflerinde şöyle buyurur: “Salihlerin anıldığı yere rahmet-i ilahiye nüzul eder.” İmam Gazalî hazretleri ise: “Mutlak anmakla rahmet inmez.” der. Bu anma sırasında insanların salihlere benzeyen arzuları ve eylemleri, kişiye Cenabı Hak’ın rahmetinin inmesine vesile olur. Allahu Teala, ameli niyetle beraber

önemiyor çünkü davranışta aslolan niyettir ve bizden beklenen de budur. Elbette niyet de önemlidir, ancak niyetin davranışa dönüşmediği zaman kaybolma ihtimali, davranışın ise niyeti koruyucu özelliği vardır. Davranış, insanı inşa ediyor ve birtakım eksikliklerini tamamlıyor. Dolayısıyla amel-i salihde bulunmak insanı değiştiren dönüştüren bir eylemdir.

Herhalde takva ile de yakın anlamları var?

Takvada da koruma anlamı var. Ben genellikle din görevlileri ile yaptığımız sohbetlerde onlara peygamberlerin beş vasfını söylüyorum, çünkü siz hadise göre peygamberlerin varislerisiniz, diyorum. Sizde de mutlaka, emanet, sıdk, fetanet, tebliğ ve ismet sıfatları olmalı. “Neden ismet?” diyeceksiniz, işte Müslümanlıkta onun karşılığı takvadır. İsmet vasfında Allah koruyor, peygamberi yanlış yaptığı zaman onu düzeltiyor, takva vasfında ise siz bir korunma içgüdüsüyle ve ibadetinizdeki hassasiyetinizle kendinizi koruyabileceksiniz. Allahu Teala Enfal Suresi 29. ayette şöyle buyuruyor: “Ey iman edenler! Siz gerçekten takva üzerine Allah’ın huzurunda bulunursanız Allah size furkan verir, suçlarınızı örter ve sizi bağışlar. Çünkü Allah büyük lütuf sahibidir.” Yani siz Allah’a karşı takva sahibi olursanız o size tefrik kabiliyeti verir, meleke verir, basiret verir, firaset verir. Ve bu sayede siz olayların yanlı yönlerini de, arka planını da görürsünüz. Kur’an-ı Kerim’de takvaya hakikaten çok vurgu yapılıyor zira iki yüz elli küsür yerde takva kelimesi kullanılıyor. Tabi o bir çita, insanların o çitaya yükselmesi hedefleniyor. Mesela, “Allah’tan Cibril vasıtası ile Muhammed’e indirilen bu kitap, muttaki olanlara, takva sahiplerine hidayet vesilesidir.” (Bakara/1-2). Müminler demiyor orada bakın, müminlerin üzerine takva sahibi olmayı artı meziyet olarak ilave ediyor. Keza yine, “Koşun Allah’ın rahmetine ve cennetine! O cennet ki genişliği gökler ve yer kadardır ve takva sahipleri için hazırlanmıştır.” (Âl-i İmran/ 133-134). Cennetin bile takva sahipleri için hazırlandığına vurgu yapılıyor, dolayısıyla takva kelimesi ve vikaye kelimesi bir mü’min için gerçekten çok önemli. Biz bugün biraz bunu kaybettik, Bektaşî hesabı davranıyoruz. Bektaşî

bizim hocaefendilerden birine: “Biz muhabbet muhabbet deyip ibadeti bıraktık, siz de ibadet diye tutturup muhabbeti bıraktınız. İkimiz de bir yere gelemedik.” demiş. Yani ibadetsiz muhabbet, muhabbetsiz ibadet bir anlam ifade etmiyor ancak bu ikisi bir araya gelince takva oluşuyor.

Yani muhabbetle ibadet edince takva oluşuyor. Yüksek bir sorumluluk bu...

Tabii, Kudsi hadiste de var malum: “Kulum en çok üzerine farz kıldığım şeylerle bana yakınlaşır, bu yakınlaşma süreci nevafi ile devam eder!” Aslında herkesin gören gözü, tutan eli, yürüyen ayağı ehl-i sünnete göre Allah’tır ama insanlar o olgunluğa ulaşamadıkları için bunun farkında değildir. Ancak basiretle, takvayla, vuslatla kulluk edince kendisinin hiç olduğunu esasında Fail-i Mutlak olduğunu görür. Peygamber’e de Allahu Teala öyle diyor: “Öldürdüğünüz zaman siz öldürmediniz Allah öldürdü, attığın zaman da sen atmadın Allah attı...” (Enfal/17). Dolayısıyla Fail-i Mutlak’ın Allah olduğunu anlamak için ibadetlerde derinleşip yoğunlaşmak, yani takva tarafına yönelip tasavvufi ve ruhani çizgiye ulaşmak gerekir.

Zikir, Cenab-ı Hakk'a Verilen Sözü Hatırlamaktır

“Hak intikamını kul eliyle alır, bilen bilir ama bilmeyen de onu kul yaptı sanır.” mealinde, “Her şeyin faili Hakk’tır, kul eliyle işlenir. İzn-i Hakk olmadan sanma bir çöp deprenir. ” derler. “Beni anın ki ben de sizi anayım...”(Bakara/ 152) buyurmuş Cenab-ı Hak. Kur’an-ı Kerim’de namaz manasını da ihtiva eden, belki kapsamı daha farklı ve zengin olan bir kavram olarak zikir, bir anlamda tasavvuftaki irfan sözlüğünün en temel kavramlarından birini oluşturuyor. Zikir, her türden insanı Hakk’a yakınlaştıran, insana kudret sağlayan, bilhassa namaz olarak ibadetlerin tümünü ihtiva eden, yine Kur’an’ın bir unvanı olarak da kullanılan bir kavram. Özü, ruhu ve itibarı aynı olmakla birlikte tarikatlarda farklı biçimlerde icra edilen bir tür ritüele hatta ayine de dönüşmüş bir ibadet biçimi olarak da zikrin geçtiğini görüyoruz. “Beni anın, ben de sizi anayım veya onlar Allah’ı sever, Allah da onları sever.” düsturundan hareketle tasavvufun hem ritüel hem de ruh olarak kaynağının büyük oranda Kur’an olduğunu gösteren sayısız örneklerden birinin de zikir olduğunu söyleyebilir miyiz?